

Lögreglan og búsáholdabyltingin

Ingólfur V. Gíslason
Háskóla Íslands

Útdráttur: Búsáholdabyltingin svokallaða, eða mótmæli og óeirðir frá nóvember 2008 til janúar 2009, eru einstakur atburður í íslenskri sögu. Tímalengd mótmælanna, fjöldi þátttakenda, óeirðir og sú niðurstaða að ríkisstjórn fór frá völdum vegna mótmæla er allt einstakt. Fyrir lögregluna var einnig um ný verkefni að ræða. Eitt af því sem athygli hefur vakið er hversu lítið var í raun um líkamlegt ofbeldi meðan á mótmælunum stóð. Í þessari grein er leitað skýringa á því hvers vegna ofbeldið var svona lítið og byggt á eigindlegum viðtölum við 13 lögreglumenn sem stóðu vaktina þessar dramatísku vikur. Meðal þeirra þátta sem útskýra lítið ofbeldi eru þjálfun lögreglmannanna og afpersónugering, sú tilfinning þeirra að hafa alltaf haft yfirhöndina, almenn samúð með mótmælendum og lítill raunverulegur ótti við þá.

Lykilorð: Búsáholdabyltingin ■ lögregla ■ ofbeldi ■ afpersónugering ■ samúð

Abstract: The so-called „pots and pans revolution“, or popular protests and riots in central Reykjavík from November 2008 to January 2009, is a unique event in Icelandic history. The length of the protests, the riots and the result, that a legally elected government was forced to resign and new elections were called, are all unique. The police also faced new tasks. One of the noteworthy elements is a surprising „lack of“ physical violence during the protests. This article searches for explanations for this and is based on qualitative interviews with 13 policemen who were active during these dramatic weeks. Among the explanations for little violence are the training of the police and depersonalization, the feeling that the police was always on top of the events, a general sympathy with the protesters and little real fear of them.

Keywords: Pots and pans revolution ■ police ■ violence ■ depersonalization ■ sympathy

Inngangur

Tvö dæmi eru um pólitískar óeirðir á Íslandi á 20. öldinni, Gúttóslagurinn 9. nóvember 1932 og átökin á Austurvelli 30. mars 1949. Pólitísk átök hafa sjaldan þróast í líkamlegt ofbeldi og sama á við um almenna stéttabaráttu. Svokölluð „sjálfstæðisbarátta“ við Dani var fyrst og fremst háð með orðum og Íslendingar hafa aldrei haft innlendan her. Samfélagið hefur þannig verið afar friðsamt. Meðal annars af þeirri ástæðu eru þau átök sem ganga undir samheitinu „Búsáhaldabyltingin“ svo sérstakur atburður; þriðja dæmi íslenskrar nútímasögu um raunverulegar óeirðir. Með „Búsáhaldabyltingu“ er átt við þær mótmælaaðgerðir sem fram fóru í miðborg Reykjavíkur í kjölfar efnahagshrunsins í október 2008, sérstaklega það sem átti sér stað frá nóvember það ár og til janúar 2009. Þessir atburðir eru einstakir á Íslandi því auk þess að vera eitt fárra dæma um óeirðir á Íslandi hafa þátttakendur í mótmælaaðgerðum hérlandis áreiðanlega aldrei verið fleiri ef litið er á allt tímabilið sem ein mótmæli, mótmælin héldu áfram vikum og mánuðum saman og loks varð niðurstaðan sú að rétt kjörin ríkisstjórn hrökkladist frá völdum og boðað var til kosninga.

Mikið hefur verið skrifað um þessa atburði af almenningi, fræðafólki og stjórnmálamönnum og frá ýmsum hliðum. Félagsfræðingarnir Jón Gunnar Bernburg, Berglind Hólm Ragnarsdóttir og Sigrún Ólafsdóttir (2010) hafa rannsakað hverjir tóku þátt í mótmælaaðgerðunum og sýnt fram á að þar skipti miklu brostnar væntingar þátttakenda og hugmyndafræðileg staðsetning á vinstri hluta áss stjórnmálanna. Guðni Jóhannesson sagnfræðingur hefur skrifað yfirlitsverk um þessa atburði alla (2009) og annar sagnfræðingur, Stefán Gunnar Sveinsson (2013), einnig fjallað um þá á bók. Þá ritaði Hulda María Mikaelisdóttir Tölgyes (2010) MPA-ritgerð í stjórnmálafræðideild Háskóla Íslands og lagði mat á aðgerðir lögreglunnar í Búsáhaldabyltingunni.

Eitt af því sem athygli hefur vakið er að þrátt fyrir að mótmælin hafi lengi staðið, mikill fjöldi tekið þátt og oft hafi matvælum, grjóti, flöskum og fleiru verið kastað í hús og lögreglumenn þá slösuðust fáir, og að því er virðist, fyrst og fremst lögreglumenn. Ekki hefur heldur til þess komið að lögreglan væri kærð fyrir harðræði gagnvart mótmælendum samkvæmt upplýsingum frá embætti ríkissaksóknara (Kolbrún Benediktsdóttir, munnleg heimild, 7. nóvember 2013). Er þó ekki annað að sjá en þarna hafi verið margt til staðar sem almennt er talið stuðla að ofbeldi eða geta ýtt undir að mótmælaaðgerðir breytist í slagsmál og ofbeldisbeitingu. Sérstaklega má færa rök fyrir því að lögreglan hafi búið við aðstæður sem ýtt gætu undir ofbeldisbeitingu af hennar hálfu.

Víða hefur komið fram að strax frá upphafi lagði yfirstjórn lögreglunnar þá meginlínu að forðast átök eins og framast væri unnt og kaus frekar að láta ýmislegt yfir sig ganga en að eiga á hættu að eldfimt ástand færi úr öllum böndum með ófyrirsjáanlegum afleiðingum fyrir einstaklinga og íslenskt samfélag í heild (Hulda María Mikaelisdóttir Tölgyes, 2010; Stefán Gunnar Sveinsson, 2013). Hins vegar er auðvitað eitt að leggja slíka almenna línu og annað að þeir sem eru á vettvangi fari eftir henni. Þessi rannsókn snýr einmitt að þeim sem voru á vettvangi, stóðu í eldlínunni.

Rannsóknin var framkvæmd með viðtölum við 13 lögreglumenn, 12 karla og eina konu, sem stóðu vaktina þessa daga og voru flestir þeirra meðlimir í mannfjöldastjórnunarhópi lögreglunnar á höfuðborgarsvæðinu. Flest viðtölin voru tekin árið 2011. Nokkur nöfn fengust hjá yfirmönnum lögreglunnar en aðrir viðmælendur fengust með snjóboltaaðferð. Viðtölin tóku frá 33 mínútum og í 70 mínútur. Þau voru hálfstöðluð með nokkrum meginþemum og undirþáttum sem mikilvægir töldust. Ekki var um að ræða beinar spurningar og röð þema réðist af því hvernig samtalið þróaðist. Tilgangurinn var að fá fram upplifun lögreglumanna af þessum atburðum en með sérstakri áherslu á hvað það hafi verið sem kom í veg fyrir að

ofbeldi yrði meira. Að afritun lokinni tók við þemagreining viðtalanna (Esterberg, 2002; Kvale og Brinkman, 2009). Ekki er fullyrt að það sem hér kemur fram eigi við um alla lögreglumenn sem þátt tóku; eigindlegar aðferðir félagsvísinda eru ekki til alhæfinga fallnar. Hins vegar var afar góður samhljómur í viðhorfum þeirra lögreglumanna sem við var rætt og metnun náð töluvert áður en síðasta viðtalið var tekið. Með „metnun“ er átt við að hvert nýtt viðtal bæti litlu við þá heildarmynd sem komin er. Hins vegar voru öll viðtölin auðug af dæmum og sögum og auðfundið að þetta voru atburðir sem höfðu markað djúp spor í vitund lögreglumannanna.

Hér verður fjallað um þrjá þætti sem birtust í frásögnum lögreglumanna og líklegt er að hafi komið í veg fyrir verulegar líkamsmeiðingar í mótmælunum. Þeir eru „afpersónugering“ í þjálfun lögreglunnar, sjálfsöryggi sem birtist í vissu um að ráða við þær aðstæður sem upp komu og samúð með málstað meginþorra mótmælenda. Fyrst verður þó vikið að umhverfisþáttum sem geta stuðlað að ofbeldi og hinni almennu „friðsemdarlínu“ sem yfirstjórn lögreglunnar lagði strax við upphaf mótmælanna.

Mótmæli og ofbeldi

Innan félagsvísinda hefur mikið verið skrifað um ofbeldi, orsakir þess og afleiðingar og ljóst að um er að ræða flókið samspil nokkurra þátta svo sem umhverfis, uppeldis og fyrri reynslu, samfélagslegra viðhorfa og mats á hópum og einstaklingum (Collins 2008; Geen, 2001; Pinker 2011). Til að mynda skipta persónuleg viðhorf og staða einstaklinga miklu mál. Hluti þjálfunar þeirra sem samfélög hafa fengið vald til að beita aðra „lögmeitu“ ofbeldi (hermenn og lögregla) felst einmitt í því að „afpersónugera“ þá þannig að þeir beiti ofbeldi þegar þeim er sagt að gera það en ekki annars (Bourke, 1999; Grossman, 1995). Þetta þýðir að þjálfunin beinist að því að fá þá til að líta svo á að ögranir og ofbeldi annarra beinist ekki að þeim sem einstaklingum og því verði viðbrögð þeirra með öðrum hætti en ella. Hvorki það sem að þeim er beint né viðbrögð þeirra tengist þeim sem einstaklingum svo lengi sem þeir fari eftir fyrir-mælum.

Nokkrir þættir nánasta umhverfis geta ýtt undir eða kallað fram ofbeldi og þar er ögrun líklegasti þátturinn (Geen, 2001) en síðan fer það eftir samfélögum, tíma og hópum hvað getur flokkast undir ögrun. Mannþröng er annar umhverfisþáttur sem einnig ýtir undir ofbeldi (Lawrence og Andrews, 2004), hávaði sá þriðji (Glass og Singer, 1973), hiti fjórði þátturinn (Anderson, 2001; Baron og Richardsson, 1994) og líkamleg óþægindi sá fimmti (Anderson o. fl., 2000; Berkowitz, 1993). Það sem virðist eiga sér stað er að óþægindi á borð við hita og hávaða leiða til neikvæðra og gremjutengdra tilfinninga. Þegar slíkar tilfinningar eru til staðar þarf minna til að gripið sé til ögrandi eða árásarkenndrar hegðunar eða ofbeldis. Því mun fleiri slíkir þættir sem koma saman þeim mun líklegri að ofbeldi sé beitt. Þannig var sýnt fram á það þegar 1991 að eftir því sem útihitastig hækkar eru kastarar í hafnabolta líklegri til að henda boltanum í kylfinn (Reifman, Larrick og Fein, 1991). Endurtekning þeirrar ransóknar árið 2011 staðfesti fyrri niðurstöðu en sýndi jafnframt fram á að þetta var enn líklegri til að gerast ef liðsfélagar kastarans höfðu fyrir í leiknum lent í því að bolta var kastað í þá. Þannig styrkti ögrunin þá hegðun sem hitinn var líklegur til að kalla fram (Larrick, Timmerman, Carton og Abrevaya, 2011).

Upplifun af því að verða undir á einhvern hátt, í persónulegum deilum eða samfélagslega, ótti og sú tilfinning að vera kominn út í horn og án undankomuleiðar, getur líka ýtt undir að gripið sé til ofbeldis (Koonings og Kruijt, 1999). Loks er fólk líklegri til að beita þá ofbeldi sem það þekkir ekki, hefur andúð á eða að minnsta kosti ekki samúð með (Prentice-Dunn og Rogers, 1983).

Umhverfispættirnir

Ákveðnir umhverfispættir svo sem hávaði, hiti, líkamleg óþægindi og þrengsli stuðla að ofbeldi. Allir þessir þættir voru oft til staðar við mótmælaaðgerðirnar. Hávaðinn sem fylgdi því að barið var á tunnur og potta, flugeldum skotið og púðurkerlingar sprengdar, auk hrópanna í mótmælendum, var oft ærandi. Mannfjöldinn þrengdi sér á stundum að lögreglumönnum og ögraði með því t.d. að berja taktfast á hjálmana sem þeir báru.

... það var svo mikill hávaði þarna, þetta var glamur og taktur, sumt var svolítið flottur taktur, en ægilegur hávaði. ... Það var jafnvel farið að berja í hjálmana hjá mönnum, þú getur ímyndað þér sko, kannski búinn að standa þarna í 12-13 tíma og það er verið að berja í hjálminn hjá þér sko að það er stuttur kveikurinn í mönnum. [1]

Brynjurnar sem lögreglan klæddist þegar mest á gekk eru um 30 kg á þyngd og segir sig sjálft að ekki þarf að bera slíka þyngd lengi til að óþægindin og hitinn fari að segja til sín. Margir viðmælendur nefndu þann þátt og einn hafði raunar þurft að fara af heim af þeim ástæðum: „... talandi einmitt um svitann og óþægindin, ég fékk sko sár í nárann, svitabruna, því ég svitna svo mikið, þannig ég þurfti að fara heim seinni daginn.“ [5] Einn lögreglumannanna lýsti þannig stöðunni lokadaga óeirðanna:

Ég stóð vaktina þarna meira og minna í 32 klukkustundir. Ég held að ég hafi fengið, hvað, tvo, tvo og hálfan í hvíld á þessum 32 klukkustundum. Sko, hitinn... það eiginlega bjargaði manni að það var vetur. Ég hefði ekki viljað vera þarna um sumar í steikjandi hita, manni var heitt allan tímann. Hávaðinn var óbærilegur, og flugeldarnir, þetta var orðið alveg skerandi, flauturnar og hljóðfærin og allt þetta og meira að segja þó við værum komnir með eyrnatappa þá var þetta orðið ærandi. Síðan fer maður að upplifa... maður er farinn að finna allskonar líkamlega kvilla. Maður er orðinn sár undan brynjunni bara með því að hreyfa sig í henni, það er heitt, þú ert kominn með vökvatap, við nærðumst ekki þarna í marga klukkutíma, komumst ekki í mat, ég held að ég hafi ekki fengið að borða í 8 eða 10 klukkustundir, lítið sem ekkert. Og eina sem ég fékk var líter af vatni, ég þarf kannski svona hálfan til líter á klukkustund. Þannig að það var margt sem maður var farinn að glíma við.... þetta [var] orðið mjög, mjög erfitt á allan hátt. Og svo þegar maður komst í hvíldina, þessa litlu sem maður fékk, að þá fór maður að glíma við það sko... það var hávaðinn í hausnum. Þó maður lokaði augunum þá var... ég man sko í marga daga á eftir var ég alltaf með taktinn, sem var sleginn, í hausnum, og ég held ég þurfi ekkert margar mínútur þá verð ég búinn að ná honum. Hann er það fastur í minningunni. Það var allt, það voru þessar sprengingar og svo loksins þegar maður sofnaði, ég lagðist nú bara á dýnu í húsinu, fór ekkert heim sko, þá var alltaf þessi dynkur þegar maður vaknaði þá var þessi dynkur, maður var einhvern veginn hrærður í þessu. [11]

Fyrir utan hávaðann og áður nefndar ögranir gerðist það oft að ýmsu var hent í lögregluna. Í sumum tilfellum var Alþingishúsið, eða aðrar byggingar, vafalaust markið þó það sem kastað var hafi lent á lögreglunni sem stóð fyrir framan byggingarnar. Einnig virðist svo sem sumir þeirra sem köstuðu hafi ætlað sér að henda í lögregluna. Hér var bæði um að ræða matvæli eins og grænmeti og skyr, saur og hland og svo steina og flöskur, sem auðvitað var það sem líklegast var til að valda slysum.

Flestir lögreglumannanna sögðu að þeir hefðu ekki tekið því sem á þeim dundi persónu-

lega, hvorki svívirðingum né því sem hent var í þá: „...maður upplifði þetta ekki eins og það væri verið að ráðast á mann.“ [9]

Af-persónugering, „einstaklingseðlið drepið“

Mannfjöldastjórnunarhópar lögreglunnar voru settir á stofn í tengslum við fund leiðtoga NATO-ríkjanna árið 2002 (Hulda María Mikaeladóttir Tölgyes, 2010). Samkvæmt upplýsingum úr viðtölunum fá allir lögreglumenn grunnþjálfun í mannfjöldastjórnun í lögregluskólanum en hluti starfandi lögreglumanna er síðan fenginn til aðildar í þessum sérstaka hóp. Samkvæmt frásögnum viðmælenda minna er misjafnt hvort menn óska sjálfir eftir aðild eða eru beðnir um að ganga til liðs. Meðlimir hópsins fá reglulega þjálfun, bæði í gegnum einstaka verkefni og með minni æfingum. Frá stofnun hópsins hafa verið árlegar stóræfingar og ljóst að lykilatriði til skilnings á „skorti“ á ofbeldi er hvernig þessi þjálfun miðar að því að fá lögreglumennina til að afsala sér einstaklingsþáttum sínum og verða að verkfæri annarra. Það er að segja, þjálfunin miðar að því að fá lögreglumenn til að horfa fram hjá því að þeir eru einstaklingar með eigin viðhorf og ábyrgð og beita sér þess í stað sem ein heild í samræmi við fyrirmæli sem koma frá yfirmönnum. Þjálfun þessa hóps miðar þannig að því að „af-persónugera“ þá atburði sem hann tekur þátt í, fá lögreglumennina til að líta ekki á ögranir og ógnanir sem eitthvað sem beinist gegn þeim sem einstaklingum heldur sem „verkefni“ sem liðið í heild þarf að leysa. Hvað þetta varðar er þjálfunin með svipað markmið og herþjálfun, þ.e. að skapa hóp sem gerir það sem honum er sagt en sem minnst annað. Lögreglumennirnir allir minntust á þá þætti sem nefndir eru hér að ofan sem ofbeldishvetjandi en þar sem þeir voru hluti heildar frekar en einstaklingar þá leiddu þessir þættir ekki til hefðbundinna ofbeldisviðbragða einmitt vegna þess að vilji lögreglumannanna stóð til þess að vera hlutgerðir: „... við erum þjálfaða unitið, vopnið, ef ég get sagt sem svo, og viljum vera notaðir...“ [5] Þannig lýsti einn lögreglumannanna þessum þætti:

... þetta snýst um það að við störfum sem heild, við gerum ekkert nema með skipunum, við tökum engar sjálfstæðar ákvarðanir, því ef við gerum það, eins og t.d.... ef einn maður í línunni ákveður það að fara og handtaka einhvern sem er að berja í skjöldinn að þá getur það skapað alveg rosalega hættu, það hérna, við hefðum geta fengið þarna nokkur þúsund manns bara á okkur og þá hefðum við ekki verið í góðum málum þannig að hafa sjálfstjórn þarna skiptir rosalega miklu máli. Auðvitað vildu lögreglumenn, eflaust hugsuðu, vildu gera þetta öðruvísi og vildu gera hitt og þetta sko, en það gengur bara ekkert upp, það er alltaf stjórnandi sem ræður og gefur skipanir og það er bara maður sem að við bara verðum að leggja okkar traust á að hann taki réttar ákvarðanir... [8]

Margir lögreglumannanna nefndu að þjálfun undanfarinna ára hefði skilað sér þessa daga Búsáaldabyltingarinnar og verið lykilþáttur í árangri lögreglu og því að ekki fór allt úr böndum. Hér var einnig nefnd sú reynsla sem liðið hafði fengið eftir átökin við vörubílstjórana við bensínstöð Olís við Rauðavatn 22. apríl 2008, sem var í reynd fyrsta skiptið sem reyndi á hópinn.

Og það munar bara svo miklu að hafa þó mætt á æfingar, þó það sé bara einu sinni á ári, og bæði... sem byrjar þá uppi í skóla, þar eru náttúrulega þrír dagar, þar er verið að grýta mann og öskra á mann og það þarf ekkert mikla þjálfun til þess að menn séu orðnir þokkalega stilltir, það er að segja þetta drepur svolítið niður einstaklingseðlið sem það náttúrulega á að gera. [5]

Hins vegar getur það alltaf hent að álagið verði of mikið og menn leiti í að verða þeir einstaklingar sem þeir eru vanir að vera. Gerist slíkt má hins vegar reikna með upplausnarástandi sem hefði í för með sér líkamlegt ofbeldi og jafnvel manntjón. Þess vegna er það eitt af hlutverkum yfirmanna að fylgjast með þeim sem standa í línunni og fari þeir að sýna merki um persónulegan pírning er þeim kippt úr línunni og látnir ná áttum:

...þá er bara haldið í þá, bara togað í manninn og hann er jafnvel bara settur til hliðar í einhvern tíma ef þetta er að, sé kominn einhver veikleiki þarna þá eru flokksstjórar yfir sem passa upp á þetta og það er bara notað handafl til að stýra mönnum. [1]

Það kom líka fram hjá mörgum lögreglumannanna að það hefðu komið þær aðstæður að erfitt var að hemja sig og í raun og veru hefðu menn á stundum viljað grípa til róttækari aðgerða eða fá útrás fyrir uppsafnaðan pírning. Einn viðmælandi hafði á orði að hann hefði viljað að stundum hefði verið gripið fyrir og betur inn í en líklegast hefðu yfirmennirnir betri yfirsýn: „... við erum bara búnir að hlusta á gargið, láta kasta eggjum í okkur og grjóti, þá getum við líka verið orðnir svolítið heitir...“[5]. Annar sagði þegar talið barst að atviki þegar lögreglu- maður fékk grjóthnullung í sig:

Ég var heima sofandi þegar... félagi minn fékk grjótið í hausinn og rotaðist og fleiri og gasið var notað og pínulítill hluti af mér vildi líka vera þarna, það er auðvelt að segja þetta núna, ég hefði sjálf sagt ekki sagt þetta þegar ég var þarna, en eftir á var ég að hugsa að það hefði verið gaman að vera þarna til að geta verið reiður með lögreglumönnum þegar þeir voru upp við vegginn og fengið smá útrás. Því ég sé það á mönnum sumum, að þeim leið ekki vel þarna, hvort sem þeir voru hræddir eða hvað sérstaklega uppi við vegginn, en maður sá það líka að menn voru ekki að missa sig sko. [5]

Þetta þýðir að sjálfsgöðu ekki að lögreglumenn megi ekkert gera að eigin frumkvæði. Þeir geta auðvitað varið sig eða ýtt fólki frá sér ef það er orðið of nærgöngult. Raunar reyndi lögreglan að sjá til þess að mótmælendur væru ekki of nærri því þá getur verið erfðara að sjá hvað er að gerast og hættuástand skapast.

...þegar fylkingarnar standa svona þétt saman sko þá fara að koma jafnvel fólksubrögð sko, eða spörk eða eitthvað svona, eitthvað gert í skjóli þess. Og þá náttúrlega er þetta eitthvað sem að stigmagnast og verður erfitt við að eiga, þess vegna er það nú oft sem að aðgerðir lögreglunnar mið þá að því mynda einhverskonar gjá á milli svo þú sért ekki með návígið. [1]

...en við hleyptum fólki ekkert rosalega mikið að okkur, þeir sem að slógu með prikunum pössuðu sig að standa aldrei lengi fyrir framan sama lögreglumanninn og ég man eftir að hafa einu sinni... þá sló ég til manns með skildinum mínum af því að hann var farinn að vera full grófur í sinni framgöngu, ekki sko með kylfu, ég... þú veist, ég bara hrinti honum. [3]

Þjálfunin og reynslan frá Rauðavatni hafði einnig annað í för með sér sem stuðlaði að almenntri öryggistilfinningu hjá lögreglunni og dró úr, eða kom í veg fyrir, þá upplifun að þær árásir sem í gangi voru beindust að einstaklingum. Þetta var sterk tilfinning fyrir því að tilheyra liði sem unnt væri að treysta; þú yrðir aldrei einn. Raunar varð þetta þess valdandi að margir lögreglumannanna sögðust ekki hafa viljað missa af þessu fyrir nokkurn mun og töluðu um atburði sem skemmtilega og áhugaverða reynslu: „...það var klárlega mjög

spennandi að vera þarna frammi og ég fann aldrei til neinnar hræðslu því við vorum..., ég var alltaf hluti af hóp.“ [3]

Sjálfsstraust – Aldrei að tapa

Sjálfsöryggi var hugtak sem oft kom upp í kollinn í viðtölum við lögreglumennina. Þeir voru nokkurn veginn allir á því að hafa í raun aldrei upplifað að lögreglan væri að verða undir eða væri komin í aðstöðu sem hún réði ekki við. Ef sú tilfinning var einkennandi fyrir alla lögregluna er það í reynd einn þáttur sem unnið hefur gegn ofbeldisbeitingu.

...maður hafði allan tímann trú á því að maður hefði stjórn á ástandinu... og ég held að þegar maður hefur trú á því þá hefur maður þennan sjálfsaga. Ég held að um leið og maður hættir að trúa á það sem maður er að gera, þá fer maður að gera vitleysu og þá missir maður sjálfsagann. Og ég held að við flestallir, allavega sem vorum í riotinu, við höfðum trú á því allan tímann að þegar við vorum búnir að ná því sem við náðum, þá myndum við halda því. [11]

...þetta er bara eitthvað svona verkefni sem ég þarf að takast á við. Og svona kannski, þú veist, þó einhver sé alveg hoppandi brjálaður beint fyrir fram glerið, eða fyrir utan gluggann, þá var það bara hann sko. Ég var alveg sallarólegur allan tímann. Meira að segja þegar mest á dundi... ég var nú einn af 5 eða 6 sem standa fyrir utan Stjórnarráðið, þá rignir yfir okkur grjóti en ég man ekki eftir að hafa verið neitt skelkaður eða neitt slíkt. [7]

...ef ég tala fyrir sjálfa mig þá, maður var kannski ekki að upplifa neina hræðslu þá sko, en hérna ég fann aldrei til neinnar hræðslu af því ég, mér fannst ég vera í öruggum hóp, með mjög góða og öfluga menn í kringum mig og ég fann ekkert eftir þetta heldur, og hef ekki fundið enn... [8]

Samúðin

Lögreglumennirnir nefndu oft að skipta mætti þátttakendum í mótmælunum í nokkra hópa. Þeir voru þar fyrst og fremst með í huga hvernig þessir mismunandi hópar birtust í og við mótmælin og hvernig lögreglan mat þátttökuna á grunni „hættunnar“ sem stafaði af hverjum fyrir sig og hvernig hver hópur beitti sér gagnvart lögreglunni.

Algengast var að þrír hópar væru nefndir; almenningur, anarkistar/aktivistar og „góðkunningjar“. Með orðum eins lögreglumannsins:

Það má kannski skipta þessu í þrennt, þessum mótmælum. Í fyrsta lagi er það þessi almenni borgari sem, sko, hann var bara vondur og kom bara þarna og mótmælti með nærveru sinni. Svo eru það anarkistarnir, og þeir fara alltaf eins langt og þeir geta sko, en okkur stendur engin ógn af þeim þannig, þeir eru ekki með neitt ofbeldi gagnvart okkur eða þannig. Og svo er það svona þriðji hópurinn sem er svona á jaðrinum við... glæpaliðið, og það er kannski liðið sem okkur stendur ógn af. [12]

Líklegast er þó rétt að hafa fjórða hópinn með, börn og ungmenni, en ljóst er í viðtölunum að hegðun þeirra vakti bæði undrun og sárindi hjá lögreglunni.

Almenningur

Hvað almenningur varðar er ljóst að lögreglumennirnir höfðu verulega samúð með mótmælendum. Margir þeirra voru sjálfir órólegir vegna lána sem þeir, eða einhverjir þeim nákomnir,

voru með, eða einfaldlega sökum almennrar stöðu landsins og höfðu orð á að þeir hefðu vel getað hugsað sér að taka þátt í mótmælunum.

...það voru einstaklingar þarna sem voru að eiga við nákvæmlega sömu atriði og allt fólkið sem þeir stóðu fyrir framan og ég ætla bara að leyfa mér að segja það, ég held að þeir hafi allir vorkennt því. Og þeir hafa örugglega margir hugsað allan tímann, af hverju er ég hérna, af hverju er ég ekki þarna megin, ekki hérna megin? Ég held það. Starf okkar býður okkur bara skyldu, og við verðum bara að hlýða því, alveg sama hvað okkur finnst og þess vegna stóðum við þarna. [11]

Lögreglumennirnir höfðu margir lent í því að vera ásakaðir af mótmælendum um að vera á bandi ráðamanna, eða ríkisstjórnarinnar, gegn almenningi. Það var augljóslega ekki þeirra upplifun. Þeirra verkefni var aðeins að sjá til þess að fólk gæti mótmælt án þess að farið væri yfir strikið og koma eftir mætti í veg fyrir skemmdarverk og að fólk slasaðist. „...við vorum ekkert að verja ríkisstjórnina í þessu, við vorum bara að sporna við glundroða.“ [3] Annar lögreglumaður rakti hvernig vinnan þessa dagana hafði verið í hans huga:

... með húsið fyrir aftan sig, alveg við bakið og svo er það bara skjöldurinn og fólkið hérna, rithöfundarnir að slá í skyldina og þetta. Og þar finnst mér mjög gott, eða við getum sagt það þannig, að menn hafi ekki einn og einn misst sig, vegna þess að þar erum við komnir á mjög hættulegt svæði. Ég get alveg sagt það að mótmælin höfðu ekki mikil áhrif á mig en að horfa á myndirnar eftir á þegar þau eru þarna alveg upp við veggina, það finnst mér mjög hrikalegt sko. Eftir á gerir það mig svolítið reiðan en á meðan þessu stóð þá fannst mér þetta aðallega merkilegt sko, hérna er ég lögreglumaður að passa að þú sért ekki að skemma þetta hús, eða drepa mennina inni í því af því að þú ert svo reiður, og þú ert að garga á mig að ég eigi að hætta að vinna vinnuna mína af því þér finnst að þau fyrir aftan mig hafi ekki unnið sína vinnu og ég þarf að berja þig í burtu! Og það var svolítið hugsunin mín sko, og hérna maður svona öskraði á liðið og maður hrinti því en þú veist það var engin reiði bak við það, maður alveg gargaði hástöfum, og svo búíð. Og jú jú, það hafa sjálfsagt einhverjir verið komnir alveg á ystu nöf, en ég held að undantekningalaust hafi menn náð að... hvort sem það var hópurinn eða þjálfunin eða bara menn orðnir það góðir að fara út á ystu nöf og bakka aftur, hérna... ég man að ég horfði á myndband sko, menn voru gargandi með kylfurnar á lofti og svo tveim sekúndum seinna þá er maðurinn farinn og þá er kylfan sett niður og maðurinn fer að horfa á kring um sig sko, þannig að það er engin svona, engin reiði bak við þetta. [5]

Viðmælendur sögðu líka að langflestir mótmælendur hefðu hagað sér vel, ýmist engu kastað eða þá kastað í byggingar en ekki lögregluna. Hins vegar hefði þetta stundum farið úr böndum við Austurvöll þegar drukkið fólk hafi komið út af skemmtistöðum og slegist í hóp mótmælenda:

...kvöldið sem að hérna, fundur Samfylkingarinnar var niðri í Þjóðleikhúskjallara, og þegar það var götubrenna hérna uppi á Hverfisgötu og farið síðan hérna, bæði niður að þingi og..., þá var bara talsverð ölvun í spilinu, þá voru bara margir komnir þarna sem sjálfsagt höfðu ekkert endilega mjög mikla skoðun á þessu, heldur voru bara undir áhrifum. [1]

Aktivistar

Hópur þátttakenda var kenndur við anarkisma eða aktívisma og hafði að mati lögreglunnar nokkuð víðtækari markmið en almenningur:

...anarkistar og aktívistarnir voru ekki að ráðast beinlínis á okkur. Þeir sannarlega reyndu að hafa sig mikið í frammi, þarna voru þeir að upplifa sig svona sem hálfgerðar hetjur, náttúrulega búnir að vera mótmæla á Íslandi síðan 2006, gegn virkjunum og... þannig að þetta var svona stigmagnandi hjá þeim. Þeir voru alltaf búnir að segja það sko að fólkið mundi að lokum standa upp og fylgja þeim og þannig held ég að þeir hafi upplifað þetta en fólkið var ekkert að standa upp og fylgja þeim. Það var að mótmæla, þú veist, það var bara reitt út í ákveðið ástand sem hafði skapast og þeir voru bara svona eins og einhver á brimbretti sem að fer fram úr öldunni, þeir voru ekki valdir að öldunni, þeir bara nutu hennar. [3]

Þessi hópur fór gjarnan fremstur eða bryddaði upp á öðrum aðgerðum en fundunum á Austurvelli. Á stundum virtist svo sem lögreglan hefði gaman af:

...við þekkjum alveg þessa atvinnumótmælendur eða alla vega ég þekki þá... þeir hérna... þeir hafa sig mikið í frammi, ég er ekkert endilega viss um að þeir séu líklegri til að kasta steinum heldur en einhver annar. Þeir höfðu sig mikið í frammi á þessum tíma og... taktíkin hjá þeim er svona meira að vera dálítið sniðugir, finna upp eitthvað svona skemmtilegt að gera og eru hugmyndaþríkir, þú veist, þetta er svona, þetta er svona öðruvísi sko. [7]

Hins vegar væru þeir tæpast varasamir: „Þetta voru bara guttar. Þeir hafa ekki verið orðnir tvítugir... þetta var mikið sport hjá þeim.“ [7] Þar að auki vissi lögreglan alveg hver þau væru þó svo þau hyldu andlit sín:

Svo er þetta svo lítil heimur að við þekkjum náttúrulega „hollinguna“ á þessum mönnum þótt þeir séu með grímur og annað og þá er jafnvel eftirlitsmyndavélunum úr þinghúsinu til, það þurfti ekkert að handtaka þessa menn, það var hægt að sækja þá, við vissum alveg hverjir þeir voru, hvar þeir búa, ef að eitthvað var og það stóð til að rannsaka eitthvað frekar sko. [1]

Þetta eru bara froðuhausar... ég meina þeir geta ekki skipulagt þetta, þeir geta skipulagt að geta komist upp að húsi og stolið stiga og farið upp á Alþingishúsið og sett Bónusfána þar, það er svona jafn langt og skipulag þeirra nær. [3]

Góðkunningjar

Nokkrir viðmælendur nefndu að á stundum og e.t.v. sérstaklega undir lok mestu átakanna (22. janúar) hafi blandað sér í hópinn einstaklingar sem lögreglan hafi kannast vel við í öðru samhengi, þ.e. „glæpamenn.“ Það hafi ekki hvað síst verið þeir sem köstuðu grjóti og flöskum beinlínis í þeim tilgangi að vinna lögreglumönnum mein.

... margir vildu meina að þarna opnaðist tækifæri fyrir, sem sagt góðkunningja lögreglunnar, þeir sem hefðu verið mikið í höndunum á okkur, að það opnaðist tækifæri fyrir þá að jafnvel hefna sín á lögreglunni, innan gæsalappa, og þeir voru svona fremst í flokki kannski en svo jú jú það var meðalmaðurinn líka sem var að kasta einhverju en

aðallega var það fólk sem var kannski í þessum hópi sem að átti eitthvað, taldi sig eiga eitthvað sökótt við lögregluna. [8]

... ég hef það á tilfinningunni að sumir hafi nú ekkert verið að koma til þess að mótmæla endilega, sumir hafi verið þarna til að hefna sín á okkur vegna fyrri afskipta, það er svona mín tilfinning bara... það sé mjög fámennur hópur. [10]

Börn

Þátttaka barna og unglunga hófst strax við átökin við bensínstöð Olís við Rauðavatn, þegar vörubílstjórar lokuðu þar veginum.

Það var aðallega það þegar þetta voru orðnir krakkar, þá svona hugsaði maður með sér „vá, við erum hérna ennþá, það eru allir mótmælendur farnir, nú eru bara krakkar að grýta okkur.“ Það var eiginlega það sem kom mér mest á óvart. Ég sá náttúrulega krakka niður í 11-12-13 ára sem voru að henda í lögregluna eða sem stóðu þarna hjá og hlógu sko, fannst þetta rosalegt sport. Maður frétti af því seinna að það hefðu nú bara farið heilu bekkirnir úr skólunum og kíkt þarna og maður sá þarna 10-12 krakka saman með eggjabakka og svo var rosalegt sport að grýta eggjum. Flestir voru svona 14-15-16 ára sem voru að henda eggjum en svo voru þarna yngri sem fengu að prófa líka. Þetta var svona, það myndaðist ákveðin stemning... [5]

Annar lögreglumaður lýsti svipuðum hóp á Austurvelli:

Það voru ungmenni þarna, alveg niður í tólf ára og jafnvel yngra án þess að ég viti nokkuð um það. Og þau voru mörg þarna fyrir tilstuðlan kennara sinna. Og þetta var **mjög** stórt vandamál þarna hjá okkur á tímabili. Þau herjuðu mjög mikið á okkur á ákveðnu svæði. Þau voru bara með skrílslæti og voru að... sem sagt að hafa sig ansi mikið í frammi. [11]

... það er eitt sem ég man svolítið eftir, mér finnst þetta... sem að mér finnst ekki í lagi sko. Ég veit ekki hvort þetta var eldri systir eða ung mamma, það var eitt sem stakk mig rosalega. Hún mætti þarna með barn og þau voru að kasta vínberjum og eggjum í húsið, þarna ertu með ungan einstakling og þú ert að segja honum að það sé í lagi að grýta húsið. Þetta hefur kannski verið 10-11 ára gamalt... það voru fleiri börn þarna, fólk var að mæta með börn á mótmælin sko, en þetta var mjög eftirminnilegt að horfa upp á þetta, hún var að mata barnið „hérna, kasta“ voða gaman. [10]

Hóparnir og markmiðin

Lögreglan upplifði mótmælendur þannig á heildina litið ekki sem óvini eða sem hóp með fyrirætlanir sem hún gat ekki skilið eða samsamað sig með. Að frátöldum hefðbundnum glæpamönnum og fólki sem var í annarlegu ástandi taldi lögreglan ekki að hún stæði frammi fyrir raunverulegri ógn. Hvort tveggja dró verulega úr líkum á ofbeldisbeitingu.

Í almennri umræðu meðan á mótmælunum stóð og einnig eftir á hefur því stundum verið velt upp hvort eitthvað meira hafi staðið til, einhvers konar valdaránstílraun. Jafnramt hefur verið deilt um að hve miklu leyti, ef nokkru, aðgerðir mótmælenda hafi verið samhæfðar eða þeim stjórnað. Enginn lögreglumanna var þeirrar skoðunar að valdarán í hefðbundinni merkingu hafi verið í undirbúningi eða að slíkt hefði verið raunverulegur möguleiki.

nei ég veistu ég veit ekki, jú það var svo sem alveg, okkur grunaði náttúrulega að fólk

var náttúrulega,, vildi komast inn í Alþingi og hérna... eflaust valda gríðarlegum skaða þar inni og kveikja í og náttúrulega heiftin var svo rosalega mikil, við vorum náttúrulega hrædd um náttúrulega að það yrði ráðist illa gegn lögreglumönnum og þeir slasaðir, en valdarán, nei. [8]

Lögreglumennirnir virtust heldur ekki vera á þeirri skoðun að um mikla stjórnun aðgerða mótmælenda hafi verið að ræða umfram það að „Raddir fólksins“ boðuðu útifundina á Austurvelli.

En af talsvert langri reynslu... þá bara sver ég það af mér að það hafi verið nokkuð, þetta er múgur, þetta er..., það er ástand, fólk er rosalega reitt, það miðaðist þarna að ríkisstjórninni sem sat vegna þess að fólki fannst hún bera talsvert mikla ábyrgð á því sem að var fyrir komið, en að þetta hafi verið einhver sko, einhver hulduher sem hafi stýrt þessu, það tel ég vera mjög langsótt og hafi einhver verið sem fannst hann vera einhver brúðustjórnandi í bakgrunninum þá held ég að hann hafi haft mjög takmörkuð áhrif, á mjög lítinn hóp. [3]

Þegar minnstu munaði – Lögreglustöðin

Lögreglan lagði þá línu strax í upphafi bankahruns að fólk yrði að fá að mótmæla, yrði að fá útrás fyrir reiði sína, og að lögreglan myndi láta mun meira yfir sig ganga en hún annars væri von að gera (Hulda María Mikaeladóttir Tölgyes, 2010, 31). Viðmælendur mínir lögðu einnig áherslu á þetta atriði: „...gegnumgangandi var aðkoma lögreglunnar miðuð við það að gera aldrei illt verra, að reyna að draga alltaf úr þessu sko eins og hægt var...“ [1]

Þrátt fyrir að lögreglumennirnir hafa almennt verið á þeirri skoðun að aðgerðir þeirra hafi tekist vel er ljóst að sumum þótti friðsemdarpólitíkin hafa gengið of langt. Þannig sagði einn viðmælenda:

Að einhverju leyti hefði mátt gera þetta öðruvísi en það kannski... lögreglan bakkaði svolítið mikið. Og ég hefði viljað sjá hana sýna meiri festu, sérstaklega þegar það var brotist inn á lögreglustöðina. Ég hefði viljað sjá handtökur þar. En enn og aftur, ég er ekki stjórninn og þetta er ekki mín ákvörðun en þetta er mín skoðun en ef maður horfir svolítið hlutlaust á þetta þá var náttúrulega lögreglan... þá lærði lögreglan alveg helling á þessu og á mistökum lærir maður og ég held að lögreglan sé betur í stakk búin til að takast á við næsta verkefni, ef það kemur upp eitthvað svona. Ég velti mér nú ekkert of mikið upp úr þessu en jú það er kannski þetta þegar var brotist inn á lögreglustöðina, mér finnst það alveg grafalvarlegt og þetta með þingmanninn að hún hafi ekki verið sótt til saka, ég hefði viljað sjá það. [4]

Laugardaginn 22. nóvember 2008 átti sér stað atburður sem umfram aðra sat í lögreglumönnum og kallaði fram sterkari tilfinningar en þeir annars létu í ljós og þyngstu gagnrýnina á friðsemdarstefnu yfirmanna lögreglunnar. Þetta var eitt af fáum tilvikum, ef ekki það eina, sem lögreglumennirnir upplifðu sem „persónulega“ árás. Daginn áður hafði einn þeirra sem áberandi hafði verið í mótmælaaðgerðum verið handtekinn. Handtakan var raunar af öðru tilefni en vegna þátttöku hans í mótmælaaðgerðunum, en varð til þess að þegar hefðbundnum mótmælafundi á Austurvelli var lokið þennan laugardag safnaðist fólk saman við lögreglustöðina við Hverfisgötu, þar sem hann var í haldi. Mótmælin við lögreglustöðina þróuðust í beina árás á hana, að því er virtist í þeim tilgangi að frelsa umræddan fanga. Rúður voru brotnar og mótmælendur brutu sér leið inn í anddyri stöðvarinnar.

Í bók Stefáns Gunnars Sveinssonar (2013, 75) er vitnað í lögreglumann sem lýsti árásinni sem árást á annað heimili lögreglumanna. Hafi slíkt viðhorf verið almennt meðal lögreglu verður skiljanlegra að þetta var í reynd sá atburður þessara tíma sem sat dýpst í þeim og var uppspretta helstu gagnrýnnar á friðsemdarlínu yfirstjórnarinnar. Sumir viðmælenda minna gripu til svipaðra fjölskyldusamlíkinga:

...þú alveg klárlega lítur á lögregluna sem þína fjölskyldu. Ég held að langflestir lögreglumenn geri það og það er stór hluti af því að fólk hefur haldist í lögreglu jafn lengi og það oft gerir er að það sækir mikinn styrk í þann hóp sem það vinnur með, það er meira að segja oft sem að það á jafnvel meiri samleið með einstaklingum í þeim hóp en jafnvel með sinni nánustu fjölskyldu af því það hefur gert sömu hluti. [3]

Af ummælum lögreglumannanna er ljóst að það var við átökin við lögreglustöðina sem minnstu mátti muna að lögreglumenn beittu verulegu ofbeldi. Er enda vel þekkt að því nær heimili og fjölskyldu sem ógnin er þeim mun líklegra er að viðbrögðin verði heiftúðug.

Og ef einhvern tímann hefðu menn átt að vera reiðir og sjóða upp úr og bara berja allt þá hefði það verið þarna sko af því ég hugsa að við hefðum getað handleggsbrotið 50 manns bara á einni mínútu með því að hlaupa út og bara gera allt brjálað... Og það var verið að tala um að rýma götuna með gasi og við vorum alveg á því bara „jæja, strákar, hættið þessu rugli“ eða sem sagt hugsunin, við ræddum þetta líka inni bara „jæja yfirmenn, rýmum þetta með gasi og bara berjum þetta fólk í burtu.“ [5]

Hér bættist líka við sú upplifun flestra viðmælenda minna að þátttaka þingmanns eða þingmanna í þessum aðgerðum hafi verið eins og bakstunga. Lögreglumennirnir væru að leggja sig alla fram um að vernda þjóðskipulagið, eða valdastofnanir þess, og þá tæki einn þaðan þátt í árás á lögreglustöðina, sem lögreglumennirnir upplifðu sem afar persónulega árás. „...það sem að pirraði mig kannski mest var að þingmaður þá skyldi taka þátt í að hvetja til árásar á lögreglustöðina og verða síðan ráðherra, það fór alveg nett í mínar finustu...“ [3] Raunar voru einstaka viðmælendur sem fóru lengra með þetta atriði og áður hefur verið vitnað til lögreglumanns sem hefði viljað sjá þingmann eða þingmenn sæta ákæru fyrir þátt sinn í þessum atburðum.

Störf lögreglunnar eru oft bæði erfið og hættuleg og upp koma aðstæður þar sem nauðsynlegt er að menn geti treyst hver á annan. Þegar vel tekst til verður það auðvitað til að þjappa mönnum saman. Sama getur átt við þegar átakanlegir atburðir verða í starfi og menn kynnast viðbrögðum hver annars. Fjölskyldusamlíkingin er því að mörgu leyti eðlileg. En þó ekki væri svo langt seilst þá er lögreglustöðin, a.m.k. að hluta, svæði sem Erving Goffman (1959/1971) kallaði baksvið. Einkenni þess er að þangað er aðgangur takmarkaður og þar geta menn kastað starfsgrímunni, slakað á og grínast í þeirri vissu að utanaðkomandi muni ekki trufla. Innrás á slíkt svæði er þá upplifuð sem afar persónuleg ógnun.

Niðurstöður

Þjálfun lögreglumannanna í mannfjöldastjórnun og „afpersónugering“ þeirra í gegnum þjálfun og stjórnun yfirmanna er augljóslega lykilþáttur til skýringar á því litla ofbeldi sem beitt var í Búsáhaldaþingunni. Þrátt fyrir að margir þættir væru til staðar sem almennt eru líklegir til ýta undir ofbeldisbeitingu náðu þeir aldrei yfirhöndinni. Hávaði, hiti, líkamleg óþægindi, þreyta og ögranir voru allt þættir sem voru til staðar og hefðu getað leitt til verulegs

líkamlegs ofbeldis ef ekki hefði verið fyrir þessa þjálfun og stjórnun. Jafnframt er þó ljóst að á stundum mátti litlu muna og að til þess þurfti að grípa að fjarlægja lögreglumenn úr línunni og lofa þeim að róa sig og ná áttum. En auk þjálfunarinnar voru fleiri þættir sem unnu gegn ofbeldi. Lögreglan hafði aldrei á tilfinningunni að hún réði ekki við stöðuna, að hún væri komin út í horn eða gæti tapað. Einnig gátu lögreglumennirnir auðveldlega samsamað sig stærstum hluta mótmælenda og höfðu fullan skilning á kröfu þeirra, reiði og áhyggjum. Þeir mótmælendur sem voru fyrir utan þennan breiða hóp og höfðu önnur markmið eða langanir voru fæstir þannig að lögreglan teldi sér stafa einhver ógn eða raunveruleg hætta af þeim. Aktivistarnir svokölluðu töldust ekki varasamir gagnvart lögreglunni þó svo að þeir sem hefðu sig einna mest í frammi. Lögreglunni sárnaði framkoma og þátttaka barna og ungmenna en þau voru engin ógn. Þeir einu sem sumir lögreglumennirnir upplifðu sem hættulega voru einstaklingar sem töldu sig eiga eitthvað sökótt við lögregluna vegna fyrri afskipta hennar af glæpaferli þeirra. Þeir voru þó tiltölulega fáir og e.t.v. fyrst og fremst undir lok átakanna sem þeir voru orðnir raunverulegir þátttakendur og köstuðu grjóti og gleri í lögregluna.

Einn atburður skar sig nokkuð frá. Árásin á lögreglustöðina í nóvember 2008 var atburður sem lögreglumönnum blöskraði. Þar reyndi ljóslega mest á þjálfunina hvað það varðaði að almennir lögreglumenn vildu beita þar mun meiri hörku en yfirmennirnir. Þeir upplifðu þetta sem árás á stað sem ætti að vera friðhelgur; annað heimili þeirra eða baksvið, staður þar sem menn geta slakað á og þar sem þeir eiga rétt á að vera í friði. Þess vegna upplifðu þeir þátttöku þingmanna sem óverjandi og raunar óskiljanlega.

Undir lok Búsáhaldaþýtingarinnar urðu nokkrar breytingar á hegðun mótmælenda. Fram kom hópur sem hafnaði ofbeldi, stillti sér upp fyrir framan lögregluna, henni til varnar, og reyndi að koma í veg fyrir að kastað væri í hana. Mátti þá sjá í verki það sem var upplifun lögreglunnar þessa dramatísku daga; að þrátt fyrir allt beindust mótmælin og reiðin ekki að lögreglunni.

Heimildir

- Anderson, Craig A. (2001). Heat and violence. *Current Directions in Psychological Science*, 10, 33-8.
- Anderson, Craig A., Kathryn B. Anderson, Nancy Dorr, Kristina M. DeNeve og Mindy Flanagan. (2000). Temperature and aggression. *Advances in experimental social psychology*, 32, 63-133.
- Baron, Robert A. og Deborah R. Richardson. (1994). *Human Aggression*, önnur útgáfa. New York: Plenum Press.
- Berkowitz, Leonard. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Bourke, Joanna. (1999). *An Intimate History of Killing. Face to Face Killing in 20th Century Warfare*. New York: Basic Books.
- Collins, Randall (2008). *Violence. A Micro-sociological Theory*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Esterberg, Kristin G. (2002). *Qualitative Methods in Social Research*. Boston: McGraw-Hill.
- Geen, Russell. G. (2001). *Human Aggression*. Philadelphia, PPA: Open University Press.
- Glass, David C. og Jerome E. Singer. (1973). Experimental studies of uncontrollable and unpredictable noise. *Representative Research in Social Psychology*, 4(1), 165-183.
- Goffman, Erving. (1959/1971). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Harmondsworth: Penguin Books.

- Grossman, Dave. (1995). *On Killing. The Psychological Costs of Learning to Kill in War and Society*. Boston: Little, Brown and Company.
- Guðni Jóhannesson. (2009). *Hrunið. Ísland á barmi gjaldþrots og upplausnar*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Hulda María Mikaelisdóttir Tölgyes. (2010). Mat á aðgerðum lögreglu í „búsáholdabyltingunni“. Óbirt MPA ritgerð. Háskóli Íslands. Stjórn málafræðideild.
- Jón Gunnar Bernburg, Berglind Hólm Ragnarsdóttir og Sigrún Ólafsdóttir. (2010). Hverjir tóku þátt í Búsáholdabyltingunni? *Rannsóknir í félagsvísindum XI*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Koonings, Kees, og Dirk Kruijff (ritstj.). (1999). *Societies of fear: the legacy of civil war, violence and terror in Latin America*. London: Zed Books.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkman. (2009). *Interviews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. London: Sage.
- Larrick, Richard P., Thomas A. Timmerman, Andrew M. Carton og Jason Abrevaya. (2011). Temper, temperature, and temptation: Heat-related retaliation in baseball. *Psychological Science*, 22, 423-428.
- Lawrence, Claire og Kathryn Andrews. (2004). The influence of perceived prison crowding on male inmates' perception of aggressive events. *Aggressive behavior*, 30(4), 273-283.
- Pinker, Steven. (2011). *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined*. London: Viking Books.
- Prentice-Dunn, Steven og Ronald W. Rogers. (1983). Deindividuation in Aggression. Í Geen, Russel G. og Edward D. Donnerstein (ritstj.) *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews* (2). New York: Academic Press.
- Reifman, Alan S., Richard P. Larrick og Steven Fein. (1991). Temper and Temperature on the Diamond: The Heat-Aggression Relationship in Major-League Baseball. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 580-585.
- Stefán Gunnar Sveinsson. (2013). *Búsáholdabyltingin: Sjálfsprottin eða skipulögð?* Reykjavík: Almenna bókafélagið.

Um höfund

Ingólfur V. Gíslason (ivg@hi.is) er lektor í félagsfræði við Háskóla Íslands. Hann lauk B.A.-prófi í stjórnmálafræði frá Háskóla Íslands árið 1981 og doktorsprófi í félagsfræði frá Lundarháskóla í Svíþjóð árið 1990. Ingólfur hefur stundað rannsóknir á jafnrétti kynjanna, körlum og karlmennsku, samtökum á vinnumarkaði og ofbeldi.